

ACȚIUNI MILITARE ANTIHITLERISTE PE TERITORIUL HUNEDOREAN ÎN TIMPUL REVOLUȚIEI DE ELIBERARE SOCIALĂ ȘI NAȚIONALĂ ANTIFASCISTĂ ȘI ANTIIMPERIALISTĂ DIN AUGUST 1944

ADELA HERBAN

Participarea întregului popor român la lupta împotriva cotropitorilor hitleriști în August 1944 evidențiază faptul că revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă a reprezentat actul de voință al națiunii noastre de a trăi liber și independent, stăpîn pe destinele sale.

„Măreța epopee a insurecției de acum trei decenii și jumătate — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — a fost rezultatul voinței întregului nostru popor, al acțiunii revoluționare a eroiceii noastre clase muncitoare, a maselor largi populare, al unirii într-un front larg al tuturor forțelor antifasciste, democratice, patriotice.

Partidul Comunist Român dînd dovadă de o înaltă responsabilitate revoluționară, a fost organizatorul luptei împotriva regimului burghezo-moșieresc, a dictaturii militaro-fasciste și a războiului, pentru libertatea și independența patriei, pentru participarea poporului român la zdrobirea Germaniei naziste și transformarea revoluționară a societății românești¹.

Participarea activă a țării noastre la războiul antihitlerist încă de la 23 August 1944 a inclus, în faza de început, două mari acțiuni simultane, condiționate reciproc în contextul evenimentelor militaro-politice ce aveau loc. Alături de principalele forțe armate române, formațiunile de luptă patriotică au susținut lupte dirze împotriva hitleriștilor în centrul, sud-estul, sudul și sud-vestul țării, în timp ce trupele române din Podișul Transilvaniei și de pe frontierele de vest și sud au avut misiunea de a menține un larg cap de pod strategic la nord de Carpații Meridionali și la vest de Carpații Occidentali. Dacă prima mare operațiune armată s-a încheiat la sfîrșitul lunii august 1944, cea de-a doua a continuat și în luna septembrie².

Hitleriștii, deruțați fiind de actul revoluționar înfăptuit la 23 August, nu puteau iniția acțiuni contrarevoluționare de anvergură, din exteriorul României, neavînd forțe îndestulătoare. În acest context, în noaptea de 23 spre 24 august 1944, Marele Stat Major Român ordonă armatei să ocupe poziții de luptă în Podișul Transilvaniei și pe frontiera de vest și de sud a țării, pentru a nu da posibilitate pătrunderii de noi unități germane în țară, pentru a dezarma și captura trupele hitleriste din nord și pentru a grupa și reorganiza unitățile operative din Moldova spre a le folosi ulterior pe frontul antihitlerist.

¹ Ceaușescu Nicolae, *Cuvîntare la Adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, în *Anale de istorie*, anul XXV, (1979), nr. 4, p. 3.

² *România în războiul antihitlerist. 23 August 1944 — 9 mai 1945*, București, 1966, p. 171.

Închiderea și apărarea granițelor cu Ungaria și Iugoslavia au fost executate de către Armata I Română care a primit în subordine toate marile unități, formațiunile de gărzi patriotice, centrele de instrucție și școlile militare dislocate în Transilvania, Crișana, Banat precum și trupele de grăniceri. Unitățile militare din Banat și Crișana se aflau sub conducerea Corpului VII Teritorial iar cele din centrul și vestul Transilvaniei sub conducerea Corpului VI Teritorial. Ambele corpuri funcționând ca unități subordonate Armatei I Române.

În raza de acțiune a Corpului VI Teritorial se afla și județul Hunedoara³. În 24 August Marele Stat Major trimitea o telegramă Corpului VI Teritorial în care erau precizate misiunile imediate ce reveneau acestuia în cazul când trupele hitleriste și hortyste ar fi încercat să pătrundă pe teritoriul României.

Principală misiune era garantarea frontierei împotriva atacurilor locale sau de către bande înarmate în sectorul limitat la vest de localitățile: Gilău, Burul, Poiana Aiudului, (toate inclusiv), Zlatna — Simeria — Hațeg (toate exclusiv), iar la vest la Vinători (exclusiv) și Agnita (inclusiv). În cazul unui atac din partea unor forțe mult superioare, Corpul VI Teritorial urma să apere direcțiile care convergeau spre zona Deva—Orăștie—Hațeg, rezistînd succesiv, îndeosebi, pe aliniamentele:

- Turda—Ludoș—Ogra—Podu Balnea
- Mirislău—Mureșul—Tîrnăveni—Dumbrăveni—Sighișoara
- Teiuș—Blaj—Coșșa Mică—Agnita

Dacă superioritatea în forțe a inamicului ar fi impus retragerea în continuare, — se arată în telegramă — trupele române urmau să fie regrupate în zona Orăștie spre a rezista pe riul Mureș cu fața la nord, ținînd legătura la vest cu Corpul VII Teritorial și nepermițînd pătrunderea inamicului, pe Valea Mureșului dinspre est. În același timp, Corpul VI Teritorial avea și misiunea de a asigura paza internă în noua sa zonă de acțiune, punctul de comandă al Corpului aflîndu-se la Alba Iulia⁴.

În zilele insurecției, în județul Hunedoara organizația regională a P.C.R. a mobilizat masele de oameni ai muncii împotriva hitleriștilor, a luat măsuri încă din prima zi în vederea eliberării din închisori și lagăre a comuniștilor și a celorlalți luptători antifasciști și a asigurat, prin formațiunile patriotice înarmate paza unor întreprinderi și menținerea ordinii.

În 24 August, ora 2,00, Divizia Vinători ce-și avea sediul la Deva transmitea un ordin școlii de subofițeri infanteriști de rezervă din Orăștie prin care se cerea, între altele, să se baricadeze ieșirile din oraș, în special cea dinspre Alba Iulia, să fie întărită paza uzinei „Astra“, poștei și telefoanelor, să se trimită un batalion pentru întărirea pazei uzinelor de la Cugir, uzina electrică și să fie pusă sub pază severă și să se interzică ieșirea din oraș a soldaților germani⁵.

³ Arhiva Ministerului Forțelor Armate — Marele Stat Major (în continuare: M.F.A. — M.St.M.), fond 948, dos. 853. f. 277.

⁴ *Ibidem*.

⁵ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 948, dos. 853. f. 228.

Un raport informativ al Comandantului școlii de subofițeri din Orăștie înaintat Armatei I-a, referitor la evenimentele din noaptea de 23/24 August 1944 preciza că imediat după ce s-a aflat, prin radio, vestea încetării ostilităților cu Puterile Aliate, conducerea școlii a luat contact cu autoritățile polițienești din Orăștie, stabilind măsuri impuse de situația creată. Astfel, s-a instituit o gardă fixă la Societatea de telefoane, poștă, pretură, uzina electrică și în gara Orăștie, cât și patrule mixte formate din militari și polițiști pe străzile orașului, în același timp sistându-se convorbirile telefonice pentru civilii și militarii germani.

Comandantul Școlii de subofițeri în calitate de șef al subsectorului, raporta — în continuare — luarea următoarelor măsuri:

— trei companii elevi seria 1943, aflați la Romos, au întărit garnizoana Cugir;

— una companie elevi seria 1943, aflată la Romos, a fost trimisă la aeroportul Balomir;

— batalionul II elevi seria 1944 (recruți) cu instructorii respectivi a primit însărcinarea să apere cazarma Decebal;

— compania 1-a din Regimentul 92 Infanterie Gr. Munte a primit misiunea de a apăra depozitul de muniții Sibot și a asigurat menținerea ordinii și restabilirea circulației în gara Șibot și pe șoseaua națională;

— compania 2-a din Regimentul 92 Infanterie Gr. Munte, întărită cu un pluton de mitraliere a primit însărcinarea să baricadeze intrarea în oraș dinspre Alba Iulia, la podul cel mare și să asigure în același timp menținerea ordinii în gara Orăștie;

— compania 3-a din Regimentul 92 Infanterie Gr. Munte, întărită cu un pluton de mitraliere a rămas ca rezervă de subsector, la dispoziția subsectorului în cazarmă;

— compania 5-a din Regimentul 92 Infanterie Gr. Munte a primit însărcinarea să asigure paza la: Manutanță, podul de la moară, Societatea de telefoane, poștă, pretură, Uzina Electrică, precum și controlul tuturor mașinilor, în fața cazarmei;

— compania 6-a din Regimentul 92 Infanterie Gr. Munte a primit însărcinarea să baricadeze intrarea în oraș, dinspre Deva;

— compania 7-a din Regimentul 92 Infanteria Gr. Munte a primit însărcinarea de a apăra Uzinele „Astra” și depozitul de muniții al Garnizoanei⁶;

— concomitent, unitățile au primit consemnul de a apăra punctele importante împotriva unor eventuale atacuri ale inamicului și ordinul de a nu deschide focul decât în caz de atac sau încercare de dezarmare din partea unităților fasciste.

Transportul trupelor la punctele mai îndepărtate s-a făcut cu autobuze rechiziționate. Dacă la Orăștie nu se afla, în mod oficial decât Mi-

⁶ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 1, dos. 151, f. 20.

siunea germană D.A.K. de pe lângă școala de subofițeri formată din doi ofițeri și doi subofițeri⁷, în schimb în comuna Balomir sosise în cursul nopții de 23/24 august o unitate germană cu misiunea de a ocupa aeroportul din localitate⁸. Comandantul unității de aviație din Balomir, — potrivit unui raport al șefului Statului Major al Armatei I-a transmis în 24 august ora 3,00, — „a plecat la fața locului pentru a determina trupa germană să părăsească în liniște acea gară”⁹. O telegramă trimisă de către Divizia 2-a Vinători de Munte din Deva Marelui Stat Major în 24 august, ora 3,00, preciza că trupa hitleristă care ocupase gara Șibot cit și unitatea formată din circa 1000 de soldați ce intenționa să ocupe aeroportul Balomir au fost retrase prin înțelegere cu reprezentanții armatei române¹⁰. În aceeași zi, după masă, Subsectorul 5 Pază Internă din Orăștie primea ordin, printr-o notă telefonică, conform căruia „compania căpitanului Cojocaru Ioan să fie în măsură a ataca și dezarma trupe germane în dată ce observă avioane engleze, americane sau ruse că vin la aterisaj. Înainte de a porni la atac însă, — se preciza în notă, — va soma acea trupă să se predea. La refuz, pornește imediat la atac. Dacă nu are timp pentru somare, trupa germană deschizând ea foc asupra avioanelor, se va ataca fără a se mai soma”¹¹. Totodată, Regimentul 92 Infanterie din Orăștie primea ordin din partea comandantului Armatei I-a să pună la dispoziție Diviziei 18 Munte, din Sibiu un batalion iar un altul să rămână în garnizoana Orăștie. Conform aceluiași ordin, dat telefonic, școala de subofițeri rezervă infanterie Orăștie, urma să trimită două companii pentru „rezolvarea incidentului de la Balomir” și alte două „pentru asigurarea pazei și ordinii la Cugir”¹².

Programul de transport al unității românești în ziua de 25 august se prezenta astfel: batalionul 7 Vinători de Munte se deplasa de la Deva la Cigmău, pe jos cu începere de la ora 7; batalionul 6 Vinători de Munte, de la Hărău la Pricaz pe jos, după ora 1,00; comanda grupului 5 Șibot, 10 și 16 se transporta cu trenul de la Hațeg la Orăștie, începînd cu ora 4,00; batalionul 9 Vinători de Munte de la Vulcan la Orăștie iar divizionul 4 Vinători de Munte mărșăluia de la Hunedoara spre Orăștie. Poziția de apărare urma să fie ocupată în ziua de 25, începînd de la amiază¹³.

În cursul aceleiași zile, Subsectorul 5 Pază Internă din Orăștie raporta Armatei I-a că în oraș a sosit recent și s-a instalat în dispozitiv, operativ, Divizia 2 Munte care își stabilise poziția de rezistență călare pe șoseaua Orăștie — Sebeș la 3 km, nord-vest de oraș. Pe liziera de nord-vest a orașului se găsea în rezerva diviziei, în dispozitiv, un batalion Vinători de Munte.

⁷ *Ibidem*.

⁸ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 948, dos. 1181, f. 65—66.

⁹ Arhiva M.F.A. — M.St.M. fond 1, dos. 336, f. 9.

¹⁰ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond. 948, dos. 1181, f. 23.

¹¹ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 948, dos. 853, f. 233.

¹² Arhiva M.F.A. — M.St.M., dos. 1. dos. 260, f. 47.

¹³ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 353, dos. 22, f. 46.

Efectivele Subsectorului 5 Paza Internă Orăștie erau repartizate: două companii elevi, două plutoane mitraliere și un tun la Cugir avînd misiunea de a opri accesul spre Cugir, dinspre Vinerea, a oricăror trupe germane care ar fi încercat să pătrundă în Cugir. Compania de jandarmi Cugir, pusă la dispoziția comandamentului român, pentru paza internă a fabricii de armament; o companie pușcași, un pluton mitralieră și un pluton aruncătoare de 81,4 mm, pe aeroportul Balomir, cu misiunea de a interzice avioanelor și parașutiștilor germani aterizarea și ocuparea aeroportului Balomir; plutonul trupei și cei 40 de ofițeri ai școlii de aviație pentru paza avioanelor și materialelor de aviație.

În orașul Orăștie în vederea apărării obiectivelor militare și administrative s-a stabilit menținerea unui batalion de recruți din Regimentul 92 Infanterie dintre care o companie de poliție internă își avea posturi fixe la gară, poștă, societatea de telefoane, Uzina electrică și sediul Grupului Etnic German patrule de poliție în interiorul orașului precum și gărzi fixe formate din cîte un pluton la intrările dinspre sud-est și nord-vest ale orașului iar în rezervă, în curtea cazarmei erau menținute o companie de pușcași și o companie armament greu, ambele Regimentul 92 Infanterie¹⁴.

Referitor la evenimentele petrecute pe aeroportul Balomir, ocupat între timp de către trupele germane ce se stabiliseră în comună, Inspectoratul General al Jandarmeriei informa în aceeași zi, ora 12,00 că cei circa 300 de militari germani au depus armele¹⁵, și au plecat — după cum consemnează un raport contra informativ — „în mașini și căruțe spre punctul de frontieră Feleac”¹⁶. De asemenea, o notă telefonică a Subsectorului 5 Pază Orăștie informa Armata I-a că postul radio-emisie german de la Șibot a fost demontat iar personalul de serviciu a plecat.

În telegrama trimisă în 26 august, șeful de stat major din Divizia 2 Vinători de Munte raporta că unitățile hitleriste aflate pe raza sectorului de pază internă Hunedoara au fost dezarmate și arestate, materialele găsite asupra lor au fost inventariate iar ostași internați în incinta Regimentului 3 transmisiuni sub pază severă¹⁸. Acțiuni similare, încununate cu succes, sînt semnalate și în Valea Jiului. În Buletinul informativ special emis de Inspectoratul general al jandarmeriei, din 29 august 1944 se arată că: „Legiunea de jandarmi mobilă nr. 2 Lupeni, a dezarmat doi subofițeri și patru ostași germani care împreună cu două camioane au fost predați Divizionului 2 Munte”¹⁹.

¹⁴ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 948, dos. 853, f. 241.

¹⁵ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 948, dos. 1181, f. 169.

¹⁶ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 1, dos. 181, f. 91.

¹⁷ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 1, dos. 181, f. 25.

¹⁸ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 1, dos. 151, f. 78.

¹⁹ Arhiva M.F.A. — M.St.M., fond 948, dos. 1181, f. 485.

Alături de eroismul soldaților aflați sub arme trebuie subliniat și aportul civililor din zonă, care și-au adus partea lor de contribuție la încununarea cu succes a acțiunilor care se desfășurau în această perioadă. În momentul imediat următor declanșării insurecției, țărani de pe valea Mureșului încadrați în Frontul plugarilor au trecut la acțiune, aducându-și aportul la eliberarea teritoriului hunedorean. „Îmi apar vii înaintea ochilor noaptea de 23 spre 24 august '44, precum și nopțile și zilele care au urmat — relatează Miron Belea. Știrea ieșirii țării noastre din războiul criminal pe care poporul nu l-a dorit și a întoarcerii armelor, împotriva Germaniei hitleriste abia ajunsese la urechea poporului, și țărani de pe Valea Mureșului au trecut la dezarmarea unor grupuri izolate ale armatei germane, au capturat camioane de muniții, au dezarmat pichete de pază fasciste și au organizat paza unor obiective însemnate, pe care hitleriștii voiau să le distrugă”²⁰. Acțiuni de mare anvergură s-au dus în comunele Zam, Ilia, Hărtăgani, Brănișca, Gurasada, etc., mulți membri ai Frontului plugarilor încadrându-se în formațiunile de luptă patriotice²¹.

„Prin victoria insurecției naționale — arată tovarășul Nicolae Ceaușescu — România a adus o însemnată contribuție la prăbușirea frontului hitlerist în Balcani, la dezvoltarea ofensivei armatelor eliberatoare spre Europa centrală, la grăbirea înfringerii depline a Germaniei hitleriste... Poporul nostru a demonstrat astfel, prin nenumerate fapte de vitejie și înalt eroism, că aspirația sa vitală, țelul său suprem erau lichidarea fascismului, — cel mai mare dușman al libertății și independenței poporului, al civilizației umane, asigurarea independenței patriei, dreptul la dezvoltare liberă”²².

Actul insurecțional din august 1944 a fost rodul politicii înțelepte a Partidului Comunist Român, act ce s-a putut înfăptui doar prin încheierea unui Front unic de acțiune la nivel național, prin antrenarea alături de forțele armate române a întregii populații civile apte de luptă. Participarea întregului popor român la acest act vine să sublinieze nepopularitatea războiului declanșat de Germania hitleristă în septembrie 1939, dorința de libertate și unitate națională în rîndul maselor și capacitatea Partidului Comunist Român de captare și coordonare a tuturor forțelor revoluționare din țară.

Prin actul istoric de la 23 august în fața României se deschideau zorile unei noi istorii ale unei istorii marcate de mari prefaceri sociale, de profunde schimbări în viața țării, de înflorire a personalității, de participare activă și militantă la edificarea unei lumi mai bune și mai drepte, o lume fără arme și fără războaie.

²⁰ Miron Belea, *Din lupta Frontului plugarilor pentru eliberarea de sub jugul fascist*, în „România liberă”, anul XXII, nr. 6171, din 20 august 1964.

²¹ ...*Din trecutul de luptă al țărânimii hunedorene*, Deva, 1967, p. 334.

²² Ceaușescu Nicolae, *Cuvîntare la Adunarea festivă din Capitală organizată cu prilejul împlinirii a 35 de ani de la eliberarea socială și națională, antifascistă și antiimperialistă*, în *Anale de istorie*, anul XXV, (1979), nr. 6, p. 11.

**LES ACTIONS ANTIFASCISTES DANS LE TERRITOIRE DU DÉPARTEMENT
DE HUNEDOARA PENDANT LA RÉVOLUTION DE LIBÉRATION
SOCIALE ET NATIONALE, ANTI-FASCISTE ET ANTI-IMPERIALISTE
DE L'AOÛT 1944**

R é s u m é

Cet article se propose de mettre en évidence les actions militaires armées qui ont lieu dans le territoire du département de Hunedoara pendant les mémorables jours de l'Août 1944, les actions qui ont entraîné la majorité de la population civile capable de lutter dans ce territoire.

Ayant comme principal élément des matériaux inédits de l'archives, l'article c'est parmi les premiers qui traite des problèmes liés de la révolution de l'Août 1944, dans le territoire du département de Hunedoara. On traite cette partie de l'histoire du département de Hunedoara comme une partie qui s'intègre à l'histoire du pays, les actions de l'Août 1944 comme une partie composante de la grande épopée nationale.